

HÜVÖS TAVASZ A RAJNA MENTÉN

S A F F E R P Á L

Azt többé-kevésbé mindenki tudja, hogy a múlt különös és egyéni emlékek, érzések, előítéletek, tapasztalatok, félelmek és a jó ég tudja, még milyen benyomások alakjában rakódik le bennünk, rétegesen, mint a hulló korom a nagyvárosok háztetőire, és örökké ott lapít minden tettünk, minden mozdulatunk mögött. De, hogy milyen nehéz szabadulni a nyomásától, azt kevesen tudják. Csak azok, akik igazán megkísérelték.

Minél érettebb a múlt tudata — egyénben vagy társadalomban, mind egy —, annál biztosabban ismerjük fel lerakódásait a mában, és ez már jócskán képesít arra, hogy szabaduljunk tőle, ha új, emberebb emberségünk úgy kívánja.

Mindez meglehetősen egyszerűnek látszik, ha a múltunkat csak a miénknek tekintjük, amire többnyire hajlamosak is vagyunk, de a dolog közel sem ilyen egyszerű.

A múlt tudata nem befejezett, hanem egyre új tartalmakkal telítődik, amelyek kiegészítik vagy tagadják egymást, és ami még fontos, az ember múltja sohasem csak az övé, hanem a másik emberé is, és fordítva. Ugyanígy a múlt tudatosodása is többsíkú folyamat mindenkiben, akkor is, ha önmagunkról, akkor is, ha másokról gondolkodunk.

Az ebből eredő szubjektivitástól szinte lehetetlen szabadulni, és amikor ezeket a jegyzeteket írom, én is ezzel a teherrel indulok. Az az érv sem segít, hogy a kölcsönös szubjektivitások valahol, végső vonatkozásban kiegyenlítődnek és objektivitást adnak. Történelmi számvetéseknél, amelyeket hosszú idők múltán valamikor egy kései harmadik végez, ez bizonyára így is van. Én azonban nem vagyok sem tudós, sem történész. Egyszerű gyalogosként jártam a Rajna partján — annyira, hogy még ezt a Rajna-partot is szó szerint kell érteni —, nem a századokat, hanem a hétköznapiakat jegyzem, és ezért nem biztos, hogy ez a szubjektivitásom, amelytől nem szabadulhatok, amelyben évtizedek és közvetve évszázadok emléke rakódik, megbízható iránytű lehet a mindennapokra.

Mert, ha jól megnézem, sok minden ólálkodik ebben a szubjektivitásomban. Ott van Tacitus tagbaszakadt, vad, vendégszerető, iszákos és józan,

civakodó és higgadt, bölcs és babonás Germániája, ahol „többet jelent a jó erkölcs, mint másutt a jó törvény”. De ugyanakkor ott van az engelsi figyelmeztetés is, hogy amit Tacitus megcsodál és irigyel, az nem tulajdon-ság, hanem a germán törzsek társadalmi rendjének terméke.

És ott van a reformáció eszmevilágának frommi rajza, amely szerint az a világi sikert a megváltás jelének tekintő belső lelki hajcsár, kit a protestantizmus oltott az emberekbe, ugyanolyan fontos tényezője volt a kapitalizmus kifejlődésének, mint a gőzgép és a villanyenergia feltalálása. De nem tudom, hogy ez a gondolat mit vált ki inkább bennem, csodálkozást-e vagy csodálatot.

Végül pedig, szélsőségek szörnyű ívei is feszülnek ebben a szubjektivitásban. Gutenberg sajtójától a müncheni könyvmáglyáig, a *Rheinische Zeitung*tól a *Stürmer*ig és, hogy ne maradjak csak az eszmék világánál, Röntgen vákuumcsövévtől a kragujevacai puskacsövekig és Koch gőrcsővévtől a krematóriumkéményekig.

Há mindezt összevetem, úgy érzem, mintha évezredek óta állnék a határ túloldalán — neveztek limesnek, várláncnak, Magiont-vonalnak, eszmebarikádnak, de lényegében mindig a Rajnát értették alatta — csodálva vagy megvetve, gyűlölve vagy szeretve, de sohasem közömbösen, és mindig kíváncsian figyelve azt a világot odaát, amely valahogy mindig elegendő akart lenni önmagának, és sohasem szerette az idegeneket.

És azt is érzem, hogy innen a Duna mentéről másképp pillantani a Rajna felé nem is nagyon lehet.

A tömeg, a halmaz hatása folytán minden város a szemlélőnek érzéki csalódást okoz. Másnak és többnek látszik, mint ami és mint amennyi valójában. A nyugati nagy iparvárosok csillogásukkal még fokozzák, olykor tudatosan, ezt a hatást.

A tudatosságot talán legjobban az a tény bizonyítja, hogy a kisebb városok mindenáron utánozni akarják a nagyokat. Az ember néha úgy érzi, mintha szegyélnék, hogy valamikor csendesebbek, emberiebbek, melegebbek voltak, hogy az elmúlt időkben nemcsak arc nélküli tömeget, de valamiféle emberi közösséget is jelentettek, nem urbanisztikai, hanem érzelmi szinten. Különösen a régi városokban érezni ezt. Mintha görcsösen igyekeznének megszabadulni az óvárosok romantikájának minden kellékétől, kivéve, ha az turistákat csodít oda és pénzforrást jelent.

Persze, ez nemcsak hiúság kérdése. Van a dolognak gazdasági logikája is. A dinamikus modern gazdasági élet a modern dinamikus városok felé vonzódik, a kapcsolatok és lehetőségek városai felé, és a rohanásnak ebben az általános légkörében hangulatos, de lassú és egy kicsit múzeum-szagú óvárosnak lenni nem a legjobb ajánlólevél.

Így van ez a Rajna mentén is. Valamikor minden valamirevaló német városnak egyénisége volt. Hogy ez szociológiai értelemben mit jelentett, az egy külön tanulmány tárgya lehetne, de annyit még a laikus is tud,

hogy ezek a festői utcák az újabb kori történelemben többször is ösztönző díszletként szolgáltak a nemzeti ábrándok és az emberevő nacionalista ködök terjedéséhez. És hogy az új irány, a modern, jellegtelen, nemzetközi, kozmopolita városrendezési és városdíszítési „gleichsoltolás” pozitív ellenpólusa-e a múltnak, arra is nehéz lenne válaszolni.

Koblenz is, a Rajna partján, a Mosel torkolatánál, német viszonylatban kisváros, de megfeszül, hogy a festői szőlőhegyek és a sziklabércről a város fölé meredő vár romantikát árasztó hangulata ellenére nagyvárosnak látszon.

Mint más nagyvárosokban, az idegen itt is megtalálja ugyanazokat a nagyáruházakat, meg a szédítő költséggel kiépített és járműforgalomtól elzárt sétauccát a világváros többi kellékével együtt — természetesen kicsinyített formában. Napokba telik itt is, mire a csillogó kirakatoktól észrevenné, hogy este kilenc után már alig lézeng ember az utcán, hogy a helyi lapban nagy garral hirdetett tavaszi vásár attrakciója, az angolpark, amit a helyi előkelőségek részvételével nyitottak meg — miután a rendőrség és tűzoltóság megállapította, hogy a biztonsági előírásoknak minden a legnagyobb mértékben megfelel —, alig nyújt valamivel többet, mint egy belevaló bácskai vásár; hogy a nagyáruházak legfelső emeletén levő olcsó éttermek — a rohanó dolgozó ember gyorsédelésének szimbólumai — délután háromtól a kávéházi nénikék gyülekezőhelyei. (Jönnek kifestve és kiöltözve, kalapban és esernyővel, kávéat isznak, vagy fagyaltot esznek, és fecsegnek fáradhatatlanul ki tudja, miről, talán az időről, amely ittfelejtette őket, miközben felszámolta a régimódi kávéházakat és cukrászdákat, az a kevés pedig, ami megmaradt, olyan drága, hogy azt ők nem tudják megfizetni); hogy a Mosel hídjá tővében kopottan darvadozik az egykori püspöki palota közel kilencszáz éves épülete, amely ma városi könyvtár ugyan, de rendezésére a városszépítési pénzekből szemelláthatólag nem futotta . . .

Esténként, munka után, a kollégámmal, Ivánnal ketten lézengünk csak a kétemeletes szállodában, és estről estére még egy-két átmenő, aki reggeli után cipeli a koffereit kifelé. A fogadás, amikor megkérdeztük tőle, hogyan lehet ebből megélni és ekkora szállodát üzemeltetni, válaszul egy füzetet nyomott a kezünkbe: a koblenzi ünnepi rendezvények nap-tárát.

Akkor illő tisztelettel lapozgattam a füzetben, a német precizitásnak ebben a kis remekművében, amely kora tavasztól késő őszig minden áldott napra meghatározza, hogy hol lesz a város területén valami Fest, vagyis kultúrával egybekötött borkóstoló, de most, napok múltán, már élek a gyanúperrel.

Attól tartok, hogy ezzel is úgy valahogy van, mint az angolparkkal. Már ami a Fest-en a kulturális részt illeti. A rajnai és moseli borok

minőségében ugyanis nem kételkedem. Mert ha valami, hát az áruvédjegy szent Germániában, ezt meg kell hagyni.

A hirdetésre véletlenül bukkantam a koblenzi pályaudvaron, a peronokhoz vezető alagútban a föld alatt: huszonötezer márkát ígér mindenkinek (kivéve azokat a személyeket, akiknek a bűnüldözés hivatali kötelességük), aki a hatóságokat Edvin Zdovc jugoszláv konzul gyilkosának a nyomára vezeti.

Meghökkenítő volt és riasztó a halott jugoszláv konzul neve, huszonötezer márka kíséretében azon a szűkszavú száraz hirdetésen, azon az igénytelen piszkosszürke betonfalon.

— Szegény Edi! — mondta Bonnban egy ismerőse, amikor elmeséltem, hogy mit láttam.

Egy másik, némi szarkazmussal, elmagyarázta, hogy ez a huszonötezer márka egészen kivételes figyelem, mert hiszen még a legmegrögzöttebb gonosztevő fejeire is legfeljebb ötezer márka vérdíjat tűz ki a takarékos német állam.

Sehogy sem tudtam megbékélni azzal a huszonötezer márkával Edvin Zdovc neve mellett.

Nem vonom kétségbe a hirdetés megszövegezőjének és kiadójának jó szándékát — habár, ismerve a modern biztonsági szolgálatok képességeit, a hirdetés jelentőségével sem áltatom magam —, csak, úgy látszik, a nyomtatott szavak mindenütt és mindenkinek mást jelentenek. Én ilyen szövegeket az utóbbi harminc évben csak a vadnyugati filmekben láttam, és ezért természetes, hogy pusztán egy meghatározott kort és annak brutalitását példázó színpadi kellékeknek tekintettem őket. A „Reward” és a „Wanted” szavaknak az én tudatomban eddig nem volt és nem is lehetett semmi kapcsolata a valósággal, még kevésbé hús-vér élő emberekkel.

Talán innen eredt a viszolygásom. Az emberek azonban közömbösen jártak-keltek a hirdetés előtt, senki rá sem nézett, vagy ha ránézett, akkor sem láttam az arcán semmi változást.

Itt és nekik ez a plakát szemmel láthatóan valami mást jelent, mint nekem. Mint egyébként minden, ami a pénzzel kapcsolatos. De ennek az igazi értelmére csak később jöttem rá.

Először egy áruházban figyeltem fel a felírára, hogy a tolvajt akkor is „kíméletlenül” feljelentik, ha megtéríti a kárt. Azután láttam ilyet több helyen, és mindenütt ott volt a „kíméletlenül” szó.

A főposta üvegfalán cifra piros betűs felirat közli a járókelőkkel, hogy „A lopás nem fizetődik ki”. Nem értettem, hogy mit keres egy ilyen tisztes intézmény falán egy ilyen kétes erkölcsű erkölcsprédikáció. Azután próbáltam megmagyarázni magamnak, hogy a posta alighanem csak az én vidéki felfogásom szerint semleges intézmény, de ez sem segített. Mert nyilvánvaló, hogy a postarablókat nem hatja meg ez a felirat. Akkor

pedig a potenciális és bűnkifizetődési szempontból kioktatásra szoruló tolvaj alighanem én vagyok, meg a többi járókelő . . .

Azután a városi buszban is beleütköztem a piros betűkbe. Az állt a táblán, hogy „Ötven márka értékű menetjegy illeti meg azt a személyt, aki az igazgatósággal közli az üléseket szándékosan rongálók nevét”.

Nálunk is vannak ilyen ülésvédő táblák, de csak az áll rajtuk, hogy üléseket rongálni tilos. Ez ugyan önmagában véve értelmetlen dolog, mert mindenki tudja, hogy a szék nem faragásra való, aki pedig ennek ellenére is faragja, azt a felirat nem tántoríthatja el, de valahogy azért ez mégis másképp hangzik.

Míndez így külön-külön ízlés vagy stílus kérdésének látszik. Ha azonban összeolvasom a szövegeket, az egészből az kerekedik ki, hogy a lopás nem fizetődik ki, a tolvajt, ha visszaadja a lopott holmit akkor is feljelentik, ellenben szabott áron és erkölcsi gátlások nélkül eladhatod a felsőbbbőségnek az ülésrongálót, a tolvajt és a diplomatagyilkost . . .

Délután a mellénk beosztott német referens hoz be bennünket a filmraktárból a városba. A kocsiban szól a rádió. Autósok műsora. Figyelmeztetik az Olaszországba készülő turistákat, hogy az Appennini-félszigeten a gépkocsik pillanatok alatt tűnnek el, és hogy kártérítési ügyekben őrzikedjenek az olasz biztosítóktól, mert azok szívesen viszik perre a dolgot. A per ugyanis rendszerint elhúzódik, és addig ők használják a károsult pénzét.

— Olasz tempó — mondja a német kolléga, és nevet . . .

A márka csak meghatározott szabályok szerint vándorolhat egyik zsebből a másikba: munkabérként, nyereségként, esetleg vérdíjként is, de erőszakosan megsérteni a magántulajdon szentségét megengedhetetlen, és az ilyenekkel szemben nincs kímélet.

Van ebben valami a levágott kezek és fülek középkori brutalitásából. Nem akarok igazságtalan lenni, és egyre keresem a mentségeket, magyarázatokat, de hiába. Érzem, hogy itt valami lényegében téves. És ekkor jut eszembe egy dániai emlék:

Koppenhágai ismerősöm kalauzolásával, kocsival jártam a zsúfolt fővárosi utcákat, és amikor végre parkolóhelyet találtam, fellélegeztem.

— Sajnos, itt csak egy fél órát lehet parkolni — rontotta el örömemet az ismerős.

— Sebaj — válaszoltam könnyelműen —, majd úgy állítom be a parkolóórát, mintha később érkezünk volna.

Soha nem felejttem el döbrent tekintetét, és a szavait:

— Csak nem teszel ilyet!? Hiszen mások is akarnak itt parkolni!

A parkolóhelyen nem volt őr, aki a csalást megállapíthatta volna.

Hát ez a különbség.

Nem tagadom, hogy mindennek ellenére ez a brutalitás egy ideig tiszteletet parancsolt, mint általában a puritanizmus minden más megnyilvánulása. De azután olvastam a sajtóban a fehérgalléros bűnözőkről, a nagy-

stílu csalókról és tolvajokról, arról, hogy ezek a milliószorosát keresik meg annak, amit az erőszakos bűncselekmények elkövetői „fáradtságosan összekaparnak”, és arról, hogy ha valamelyiküket véletlenül el is éri a törvény keze, büntetésük letöltése után az előkelők társasága tárt karokkal visszafogadja őket.

Akkor megértettem a második tételt. A represszió alapuló erkölcs a saját természetéből kifolyólag kétszínű. „A lopás nem fizetődik ki” és a „kíméletlenül feljelentjük” stílusú tilalomfák csak alulról felfelé egy bizonyos szintig érvényesek. Azon felül nem.

S ha ez így igaz, akkor valószínűleg igaz a fordítottja is, hogy felülről lefelé, egy bizonyos szintig, mindent szabad.

Nem megy ki a fejemből az a hirdetés a koblenzi pályaudvaron és a bonni ismerős megjegyzése: „Szegény Edi!”

A plakáttema nem hagy nyugton. Nem tulajdonítok nekik túlzott jelentőséget, tudom, hogy a falra ragasztott kép vagy felirat senki meggyőződését nem változtatja meg, de nem is becslöm le őket, mert tapasztalatból tudom, hogyan hat a politikai plakát.

Az ember rendszerint csak egyszer olvassa el tudatosan — figyelmesen, vagy felületesen, egyre megy —, és anélkül, hogy észrevenné, máris állást foglalt mellette vagy ellene saját előzetes beállítottsága szerint. Ezután már csak képként vagy színfoltként találkozik vele, jelzésként észleli, amely mindig az elsővel azonos gondolatársítást, érzést vagy hangulatot vált ki belőle. A plakát ezzel el is érte a célját. Nem is akart több lenni, mint jel, amely azonos reagálásokat automatizálásával előfeltételt teremt más hasonló tartalmakhoz való azonos viszonyulásra.

A plakátot idővel lemossa az eső, vagy másikat ragasztanak a tetejébe, de ott marad az emberek szemében mint a valóság beidegzett eleme, amit azután hajlamosak igazságként is felfogni.

Ha azonban az ember megkísérli viszonyba helyezni a környezettel, akkor a plakát néha olyan következtetésekhez is elvezet, amelyekhez neki magának tulajdonképpen semmi köze.

Így például napokig üldözött egy plakát „Félre a 218-as paragrafus-sal”, ez állt rajta, és embercsoportot ábrázol, komoly arcú felnőtteket és gyerekeket. A felirat alatt évszámok, amelyek nyilván azt jelentik, hogy a németek már vagy negyven esztendeje abucoglják — eredménytelenül — a kérdéses paragrafust.

Megkérdeztem, hogy miről van szó.

— A magzatelhajtási törvény — nevetett németországi ismerősöm. — Évtizedek óta harcolnak ellene. Volt egy szabadelvű módosítási javaslat, azután a pártok huzakodása közepette addig faragták, hogy végül a sok megkötés miatt már egy fabatkát sem ért az egész, de azt is megkérdőjelezte a legfelsőbb bíróság, mondván, hogy a magzatelhajtás emberélet ellen elkövetett bűn.

Hallgattam a magyarázatot, és bár nem vagyok hajlamos ilyen leegyszerűsített módon gondolkozni az ember elleni bűnről, bevallom, hogy a puritanizmus szerénykedő és ugyanakkor nagyképű szigora egy pillanatra ismét megbabonázott.

De csakhamar megjelentek ismét az árnyak, a patológikus emberírtó zadisták emléke, de ezt a képet elhárítom. Most nem az ő erkölcsükről van szó, hanem az ártatlanokéről, a tiszta lelkiismeretűekéről, akik közvetve nemet mondtak a 218-as paragrafus ügyében, és akiknek az emberi jogok és a humanitás ügyeiben soha semmi kétségeik nem voltak — legalábbis önmagukat illetően — sem mostanában, sem negyven évvel ezelőtt.

Talán ezért jut eszembe a könyv a Hauptmann-hagyatékról. Jó könyv, és Bonnban jelent meg, bizonyítva, hogy a gondolkodó ember itt a Rajna mentén is küszködik a kispolgári mentalitás világtörténelmi jelentőségű monstruózus konformizmusának megvilágításával.

A könyv a Nobel-díjas Gerhardt Hauptmann hátrahagyott és eddig még nem publikált feljegyzéseit, olvasójegyzeteit stb. dolgozza fel, amelyekből kiderül például, hogy a költő lelkesen helyeselte az első világháborút, Szerbia elfoglalása után a kelet felé vezető szárazföldi útról ábrándozott, a nagy vereség után pedig szidta a császárt és a németek „szolgalelkűségét”. A weimari köztársaság idején ünnepelt költőfejedelem, de áldásnak tartja Hindenburg megválasztását. Előbb lenézi a fasisztákat, majd hatalomra jutásuk után dicsóítja a haditetteiket. Lengyelország lerohanása után féltősen feljegyzi ugyan, hogy „Egy évszázadra kihívtuk magunk ellen a bosszú valamennyi ördögét”, de azután örvendezik a német telepések számára meghódított Ukrajnának, és már a Kaukázus kéklő ormaít látja maga előtt. A zsidóüldözésekkel kapcsolatban, habár nem meggyőződéses antiszemita, ezt jegyzi fel: „Végleg szabadulnom kell már ettől az érzelgős »zsidókérdéstől«. Fontosabb, magasabb német ügy a tét. — És az ember érzi a szervezet nagyságát és erejét.”

Kiderül tehát, hogy ahány sorsdöntő pillanata volt a huszadik századbeli német történelemnek, Gerhardt Hauptmann mindegyikkel kapcsolatban legalább kétféleképpen foglalt állást, de mindig meghajolva a hatalom előtt. Ezért a könyv szerzője a takácsok költőjét a kispolgári politikai ingatagság mintaképeként tartja.

Erre gondolok, és máris kezd olvadni a 218-as paragrafust támogató ekléziasztikus emberség hamis varázslata — nem elvszerűség, nem következetesség van mögötte, hanem annak az ellenkezője.

Egyre közelebb áll hozzám a plakát a komoly emberarcokkal, akik mintha csodálkozva kérdeznék, hogyan lehet az élet nevében kétségbe vonni az ő jogukat, hogy a saját életükről döntsenek. És egyre visszataszítóbb az ellenkező oldal.

S ha bizonyos rétegek kétszínűségét illetően még lennének kétségeim, meggyőző a sajtó, amely már napok óta egy mániákus többszörös gyer-

mekgyilkossal foglalkozik, aki tíz-tizenkét éves fiúkra specializálta magát, húsnak nevezte, és szabdalta őket. Könnycsalogatóan ecsetelik, hogyan küzdött a gyilkos a benne dúló démonnal, hogyan akart szabadulni tőle, és egyes érzelmeket keltően értesítik a kedves olvasót a gyilkos kéréséről: engedje meg a hatóság, hogy férfiatlaníttassa magát, mert reméli, hogy akkor megszabadul az alantas indulatoktól. És mintha a lapok maguk is éreznék, hogy túllépték a határt, biztosítják az olvasót, hogy a gyilkos ezzel „nem mentesül a büntetéstől”.

Amikor megtörtént, a rádió- és a tévéműsorok élhíre volt: a mániákus gyilkos operáció közben meghalt.

Másnap a lapokban öles riportok arról, hogy a sebész hogyan harcolt a gyilkos életéért. A szív azonban nem indult meg újra. Várom a következő napot.

Nem csalódtam. Könnyfacsaró riport a gyilkos temetéséről. Minden itt van: a vidéki kis kápolna, a gyér hívek akik nem is tudják, hogy kit temetnek, és virágcsokorral a kezében a feleség, az egyetlen, aki mindent megbocsát.

Talán meg is értem, hogy a napi hírhajszában a német kollégák ki akarnak a témából préselni, amit csak lehet, de azt hiszem, hogy nemcsak erről van szó. Ismét össze kell olvasnom. Így összeolvasva ezek a könnyfacsaró együttléptéstől csöpögő riportok tulajdonképpen az erőszak, az ölés háttorzongató, kétszínű apológiáját adják.

Tudom, hogy a német kollégák elég okosak ahhoz, hogy ezt maguk is felfogják. Akkor pedig nem marad más, mint az olvasó, akinek vallásos lelkiületével nem fér ugyan össze a magzatelhajtás, de sunyin kívánja az ilyen riportokat, amelyekben úgy mellékesen, száz szabadkozás mellett, a kés bűvölete, a szadista erotika lehelete is érzik.

A vér misztériuma úgy látszik még ma is hat a Rajna mentén.

A másik plakáttal Bad Godesberg főterén találkoztam. Gyűlést hirdett.

A Rudolf Hess kiszabadítását szorgalmazó „törvényesen bejegyzett” társaság hívja össze a gyűlést, és a szöveg megmagyarázza a polgároknak, hogy fölöttébb humánus dolog az említett náci bűnös kiszabadítását követelni. Azt is hozzáfűzik a szövegben, hogy nyugaton hajlamosak lennének az utolsó spandau foglyot szabadon bocsátani, de a szovjetek azt mondták, hogy „nyet”.

Az persze első pillantásra világos, hogy ezen a plakáton fontosabb az oroszul kiírt „nyet”, mint a börtönben elaggott náci vezér, és értsd alatta, hogy ismét a szovjetek a „játékrontók”, a merevek, az embertelenek, akik egy ilyen emberséges követelésre konokul azt mondják, hogy „nyet!”

Arról nem szól a plakát, hogy, ha jól tudom, még Hollandiában és Olaszországban is raboskodik egy-egy véres kezű náci tömeggyilkos, és

kiszabadításukat illetően a hollandusok és az olaszok, ha nem is oroszul, de szintén azt mondják, hogy „nyet”.

Persze, ennek a plakátnak a kétszínűsége nem ilyen felszínes, nem ilyen egyszerű.

Mindig valami hideglelős csodálattal figyeltem a reakció politikai rafináltságát, az elhallgatásnak, a féligazságok hangoztatásának és a tudatos felelőtlenkedésnek ezt a kifinomult művészetét. Jócskán láttam is belőle, kezdve a „Csonkamagyarország” szenvedéseinek és a Horthy Miklós hozta „szabadság” gyönyörűségeinek ecsetelésétől egészen a vietnami és angolai „demokrácia” siratásáig. Most azonban ez előtt a plakát előtt ismét összeborzongtam.

Rádöbrentem ugyanis, hogy a megfogalmazók, akiknek nyilvánvalóan egészen más jár a fejében, mint Hess kiszabadítása, rendkívüli politikai érzékkel arra a nehezen vitatható tényre építenek, hogy Rudolf Hess fogva tartásának ma már alig van politikai jelentősége, mert a mai nemzedék tudatában a faszizmus már többé-kevésbé személytelen, történelmileg letisztázott és egy meghatározott korhoz kötött tény.

És a kiszabadítási láрма célja tovább erősíteni egy nemzedék tudatában azt a tévhitet, hogy a faszizmus a múlté, a faszizmus halott, hogy a faszizmust csak az a pár nyomorúságos pártocská képviseli, amelyeket állítólag senki nem vesz komolyan.

Nem tudnám egészen pontosan megmondani, hogy hol és mi mindent hibáztak el a demokrácia, a haladás és szabadság szellemi képviselői az utóbbi harminc esztendőben, de a következmények komolyak.

Alig hiszem ugyanis, hogy egy körkérdés esetén száz fiatal ember közül tíznek eszébe jutna a faszizmust az algériai, vietnami háborúval és a Dél-afrikai Unióval vagy a rhodesiai rezsimmel azonosítani. Chilével esetleg. És ez a kételyem nemcsak a nyugat-németországi fiatalokra vonatkozik.

Ezért semmi esetre sem lehet a fiatalokat hibáztatni, vagy az ő közömbösségüket emlegetni. Ők például úgy tanulták a történelemben, hogy 1945 májusában a világ szabadságszerető népei végső győzelmet arattak a faszizmus fölött. És senki nem figyelmeztette őket — esetleg itt-ott egy-egy megszállott tanár —, hogy a faszizmus katonai vereséget szenvedett ugyan, de egyik szellemi melegágya, épp az ilyen megfogalmazásokkal operáló idealista történelemfelfogás, érintetlen maradt. A játék tehát kezdődhet előlről.

Az első lépés a jelenségeket önmagukkal azonosítani, azután pontosan elhatárolt időszakba helyezni és ezzel természetesen le is zárni. A lezárt korszak pedig elindul az általánosítás, az absztrakció és a feledés útján.

Mivel feledni annyit jelent, mint megbocsátani, vagy legalábbis annak a lehetőségét, máris megszületett a léggör, ahol arcpírulás nélkül megjelenhet a plakát, amely az emberiség nevében feleslegesnek nyilvánítja a világtörténelem legszörnyűbb bűnözőinek bűnhődését.

Nézem a plakátot az elegáns Bad Godesberg-i főtéren, a hangverseny-

hirdetmények és színházi kirakatok szomszédságában, díszes üzletek, remekbe szabott virágtartók és békésen sétálgató emberek között. Megbambonáz, mintha kígyót láttam volna, és azon gondolkozom, hogy ha ilyen van, akkor másmilyen is lehet.

Az sem váratott sokáig magára. Másnap Koblenz utcáin találkoztam vele. Beborított minden szabad teret, egy markáns arcú overallos embert ábrázolt és az alján egy mondat állt:

„Német munkásoknak a német munkahelyeket!”

A huszadik század történelmében elég sok példa akad arra, hogy a becsületes, demokratikusan gondolkodó emberek, sőt egész mozgalmak szinte érthetetlenül lebecsülték a maradiság, a sötétség erőit. A legkirívóbb példákat pedig épp a német történelemben találjuk.

Szinte a tragikomikum határát súrolják a történetek azokról az okos, művelt emberekről, akik Hitlert közönséges ártalmatlan pojcának tartották, és még akkor sem hitték el, hogy a faszizmus véres valóság, amikor a puskarasok már az ajtajukat verték.

Az „Állítsátok meg Arturo Uit” kiáltást csak nagyon kevesen vették komolyan.

Tudom, hogy a történelmi helyzetek nem ismétlődnek és 1976-ot nem lehet az 1930-as esztendővel azonosítani, de valahogy nagyon azokra az egykori viszonyulásokra emlékeztetett a *Weltwoche* vezércikkírója, aki mostanában, a svájci frank és a svájci semlegesség liberális árnyékából, némi iróniával elmélkedik a mai Rajna menti politikai csatározásokról, és a nacionalizmus parazsával való ártatlan játszadozásnak minősíti a „nemzetiszínű” jelenségeket. Az ilyesmi, mondja a fölényes svájci kolléga, a választási hadjárat egyre emelkedő hőmérsékletében és a gazdasági válság okozta nyugtalanság légkörében szinte természetes.

És ebben hasonlít a negyvenöt év előtti kollégáihoz. Mert manapság a Rajna mentén, a jólét államában, ahogy ők maguk szeretik nevezni, valóban nem lehet sok esélye a szélsőséges nacionalizmusnak, de nagy könnyelműség azt állítani, hogy veszélytelen. A nacionalizmus, a burzsoázia kollektív önzése, olyan, mint az úszó jéghegy. Amíg tart a bőség, a hideg, embertelen szirtjei csak itt-ott bukkannak elő, és csak a mélyben rombol, a felszín alatt, láthatatlanul. De amint jön valami válság és a jólét vizei apadni kezdenek, alóluk, ha nincs erő, amely tudatosítaná a veszélyt, teljes tömegével mered elő a fehér szörnyeteg.

És hogy valóban nem egészen ártatlan dologról volt szó, legalábbis a „német munkahelyek” ügyében, hogy nem csak egy figyelmet nem érdemlő újfasiszta kisebbség szava hallatszott azokon a plakátokon „a választási csata hevében”, arról a nyugatnémet televízió egyik műsora győzött meg.

Talán meg sem néztem volna, ha már előző nap a bejelentőben nem közlik, hogy a szerkesztőség a műsor meghirdetése után rengeteg levelet kapott. Egyesek dicsérték őket, amiért műsorra tűzték a vendégmunká-

sok „időszerű társadalmi problémáját”, más levelek pedig elmarasztalják a szerkesztőséget, szidják is, mondván, hogy bizonyosan a vendégmunkások pártjára állnak.

Egy kicsit elgondolkoztam ugyan azon, hogy van-e lényeges különbség a vendégmunkások miatt szidalmazó levél és az olyan „dicséret” között, amely a vendégmunkások jelenlétét a Német Szövetségi Köztársaságban „időszerű társadalmi problémának” tekinti, de azután elhatároztam, hogy mégsicsak megvárom magát a műsort.

Televíziót persze, a kollégámmal, Ivánnal együtt esténként a szálloda ivójában néztünk, ahol a bemondó hangjával olykor a söntésnél iddogáló spricceresek kommentárja keveredett, és bevallom, hogy ez nem is volt mindig kárára a műsornak.

Másnap, a bevezetőben már nemcsak a levélhistóriát mondták el, de azt is, hogy a „Német munkásoknak a német munkahelyeket” jelszó már nemcsak az újfasiszták plakátjain virul, de mérsékeltebb formában jelen van a mindennapi beszélgetésekben a söröskorsó mellett, és egészen durva formában megtalálható itt-ott a házak falán, amelyekre ismeretlen kezek felmázolták, hogy „Kifelé az idegenekkel!”

Mindezek folytán — mondta tovább hivatalos hangon a bemondó, mintha valami esküdtszék előtt lenne — mi a mai riportunkban csak a tényeket közöljük és semmi mást.

Be is váltották az ígéretüket. Csak tényeket, képpel, nyilatkozatokkal dokumentált tényeket közöltek. Csak éppen, ahogy néztem a műsort, egyre erősödött bennem a meggyőződés, hogy ezek a tények nem úgy találomra, hanem egy megfontolt terv szerint sorakoznak egymás után, aminek az lett a következménye, hogy a műsor azt is mondta ugyan, amiről az egyes tények tanúskodtak, de ugyanakkor az ellenkezőjét is.

Az első csoport tényei elmondták, hogy a német gazdaságnak nagy szüksége van a vendégmunkásokra, és hogy ezt az állítást alátámasszák, többek között még azt is az orra alá dörgölték a kedves nézőnek, hogy a vendégmunkások többnyire olyan munkát végeznek, amihez a német munkásnak nem nagyon fűlik a foga.

Ilyen kezdet után azt vártam, hogy a német kollégák, komoly újságíróhoz illően legalább azt elmondják még, hogy a kétmillió vendégmunkás hozzávetőlegesen mennyi értéket termel, mondjuk egy esztendőben, még ha nem is hasonlítják össze ezt az adatot a vendégmunkások évi keresetének összegével, de hiába vártam.

A dokumentumok második csoportjában a vendégmunkások nyilatkozatai következtek:

Elmondták, hogy jobb nekik itt, mint odahaza, mert itt jól keresnek, odahaza pedig nincs munka. És hogy a nyilatkozatokat alátámasszák, a tévé riporterei eredeti felvételeket hoztak az anatóliai falvak nyomoráról. A riportban szereplő vendégmunkások ugyanis törökök voltak. Ezután láttunk egy meglehetősen szerényen berendezett vendégmunkáslakást, ahol

serényen sürgött-forgott a háziasszony, akiről nem felejtették el közölni, hogy írástudatlan. A német környezet hozzájuk való viszonyulását ecsetelő enyhén fanyalgó nyilatkozatok ellensúlyozására pedig láttunk egy német meg egy török kislányt, amint együtt mennek az iskolába.

Azután megjelent a képernyőn egy kedves, bogárszemű négy év körüli kisfiú, és roppant komoly képpel elmondta, hogy: „Én német óvodába járok, német verseket tanulok, de én török vagyok.”

Ezt bizonyára azért közölték, hogy ha netalán valaki mégis mást gondolt volna...

A tények harmadik csoportjában azután, ha nem is panaszok, de megjegyzések következtek, az egészségügy, a közoktatás területéről és közöttük az is, hogy a kétmillió vendégmunkás tömegnek évente legalább ötvenezer gyereke nő fel, és ezek, ha már itt vannak, munkahelyet is igényelnek. Hogy a vendégmunkások hazaküldik a megtakarított pénzüket, valamiképpen, úgy látszik, az is a német problémák közé tartozik: „Riporterünk látta Zággrában a villákat, amelyekbe a vendégmunkások a pénzüket ölik, ahelyett, hogy befektetnék és munkahelyeket teremtenének — a visszatérésre.”

Ilyeneket nálunk is mondanak a vendégmunkásoknak, de a német televízió képernyőjéről ez valahogy mégis rosszul hangzott. Úgy valahogy, mint az olasz biztosítóról szóló hír a rádióban.

Közel egyórás volt a riport. A szerkesztőség ígéretéhez híven „tényeket és csakis tényeket” közölt, nagyjából pozitív tényeket, de a végén mégis a nemzetben élő idegen testről és a szegény rokonról szóló mese kerekedett ki belőle.

Lehet, hogy túlságosan érzékeny vagyok. Nem veszem figyelembe azt a tényt, hogy ha pénzről van szó akkor a Rajna mentén nem divat a tapintat. A Bonnba látogató egyiptomi elnököt például az egyik lapban karrikatúra fogadta: Schmidt kancellár rémülten lesi a közeledő Szadatot, aki egy üres gyékénykosarakkal teleagatott tevét vezet...

De vajon csak a tapintat hiányáról lenne szó!? Úgy látszik, magam is áldozatul estem a finom montázsnek, amely hallgatólagosan abból indul ki, hogy a gazdag gazdagsága eleve adott, természetes dolog. Pedig hát ez közismerten veszélyes tévhit. Mert aki ezt elhiszi, az azt is hajlandó elhinni, hogy a gazdag ország jogosan érzi tehernek a kérő fejletleneket és hogy a vendégmunkások foglalkoztatása tiszta, önzetlen jótétemény. A Rajna mentén nyilvánvalóan sokan ezt hiszik. És ezért jogosnak tartják, hogy a „pénzükért” leckéztessenek.

Ismét visszatér a riport kiváltotta rossz érzés. Nem segít a zárókommentár sem, amely ismételten hangsúlyozza, hogy a német ipar nem lehet meg vendégmunkások nélkül.

Amikor a képernyő elsötétült, a söntésnél egy iddogáló bosszúsan megjegyezte:

— Jó, jó, de kétmillió az már mégiscsak sok.

Ivánt néztem. Kesernyésen felnevetett, azután valami különös hangsúlyval mondta a pincérnek, hogy „Fizetek!”

Hogy nemcsak én érzem a dölyfnek ezt a kisugárzását, a gazdagság tudatának ezt a mindenre ránehezedő súlyát, amely akkor is kellemetlen, ha nem burkolódzik nemzetiszínű palástba, ez sok mindenből kiderül. A sajtóban, a közéletben sok jele van annak, hogy minden gondolkodó ember érzi ezt ott a Rajna mentén, és viszolygásukat nem is rejtik véka alá.

Például, az adófizető polgár garasainak emlegetését és a vele való politikai játékot már meglehetősen megszoktuk az amerikai sajtótudósításokból. Itt, a Rajna mentén is előszeretettel hivatkoznak az adófizetőre, de itt ez komolyabb. Legalábbis úgy érzi az ember. Az idegen, ha figyelemmel kísér mondjuk egy költségvetési vitát a parlamentben, valósággal meghökken. Nyugat-Európa leggazdagabb országában komoly vitát vált ki, ha valamelyik kormányhivatalnak sikerült a személyzet létszámát tízhúsz fővel csökkenteni, hogy a reprezentációs költségek különböző szintű állandó hánytorgatásáról ne is beszéljek. Szabályzat rendezi a hivatalos gépkocsi használatát is, olyan értelemben, hogy a Mercedések köbtartalma pontosan a miniszter rangjához igazodik.

A középületek szerények, nem tűnnek ki a környezetből, és még a kancellári hivatal új épülete is, amennyire elhaladtomban meg tudtam ítélni, inkább valami nagyobb szabású iskolaépületre hasonlít, mint kormánypalotára.

Persze, lehet, hogy ez nem érv, de személy szerint erre vagyok a legérzékenyebb. Európát járva ugyanis meggyőződtem róla, hogy Ferenc Józseftől és Vilmos német császártól kezdve Hitlerig és Sztalinig minden impérium a dölyfét elsősorban az elképesztően nagy, örökkévalóságot és megdönthetetlenséget szuggeráló, teret és anyagot pocsékoló középületekben fejezte ki.

A németországi ismerősök is óva intenek attól, hogy ezeket a dolgokat a fukarság számlájára írjam. Inkább egy történelmileg motivált, demokratikus lelkiismeretről beszélnek, amely jelen van a mai német társadalom jobbik részében, és amely megengedhetetlennek tartja az erő és gazdagság fitogtatását, nyilván azért is, mert nem akarja sérteni a környező népek érzékenységet és még nagyon is élő emlékeit.

„A mi utcáinkon az ember egyre ritkábban találkozik Erich Von Stroheim figuráival...” — írja büszkén egy német író, és úgy érzem, hogy a plakátok és falragaszok, hogy mindenkellenére van igazság a szavában.

Magam is tanúja voltam többször is annak, hogy az a valami, amit a mai nyugatnémet társadalom lelkiismeretének neveznek, nemcsak az anyagiakra vonatkozik, nemcsak a szerény középületekben nyilvánul meg.

Ezekben a napokban járt itt egy afrikai államfő, aki a német kormány embereinek keményen a fejére olvasta, hogy mindenki, aki a dél-afrikai

fajöldözőkkel együttműködik, maga is bűnös a színes bőrűek embertelen kizsákmányolásában. Az afrikai vendég vélekedését egy tekintélyes lap címdoldalon közölte, és kommentár helyett csak annyit fűzött hozzá, hogy a Német Szövetségi Köztársaság a Dél-afrikai Unió egyik legfontosabb gazdasági partnere . . .

Persze, nem ringatom magam hiú ábrándokban. Nyilvánvaló, hogy a nagy ipari konszerneket a politikai, erkölcsi, humánus megfontolások helyett jobban érdeklik Dél-Afrika mesés kincsei, habár a korszellemnek megfelelően és bizonyos határokon belül, ma már azok is szívesen tetszelegnek a szociális felelősségükkel. Azt is tudom, hogy az ország társadalmi életében az effajta érzékenység és ennek az érzékeny rétegnek a véleménye nincs mindenütt jelen. Hogy a felfogásainak mekkora a hatása, hogy mennyire hatoltak be az emberek tudatába és hogy ők maguk meddig merészkednek a társadalombírálat terén, azt így futó benyomások alapján nehéz megmondani.

Annyi azonban bizonyos, hogy azok a rétegek, amelyek komolyan veszik a háború utáni német polgári demokráciát, védeni is hajlandóak azt és figyelmeztetni a baklövésekre és ólálkodó veszélyekre.

És innen, a Duna mellől szemlélve, a múlt tapasztalatainak fényében, ez is jelent valamit.

Az egyik újság vezércikkében olyasfélért olvastam, hogy a demokrácia zavartalan működésének alapfeltétele az általános jólét. Nem kell túl nagy történelmi ismeret ahhoz, hogy az ember megcáfolja ezt a nyakatekert okoskodást és bebizonyítsa, hogy a demokrácia ügyében az anyagi javak mennyisége enyhén szólva „nem jellemző”. Ezért inkább a kérdés fordítottja lenne érdekes, mármint hogy milyen az a demokrácia, amely a cikkíró szerint csak a jólétben működik.

Nem véletlenül említettem ezt a cikket. Nyilvánvaló, hogy a demokráciát sajátosan értelmezők táborából származik, és eszembe juttatta azt a szinte bábeli hangzavart, amely a demokrácia fogalma és tartalma körül támadt a Rajna mentén.

Nem akarok az olyan mértéktelen megnyilvánulásokról beszélni, amelyek, Hitler után, most átesve a ló túlsó oldalára, majdhogynem felszólítják a világot, hogy jöjjön ide demokráciát tanulni.

Nem gondolok az olyan lapokra sem, amelyek öles címben közlik, hogy a „vörös” Kambodzsa hermetikusan lezárta határait, közvetlenül alatta pedig egy naturalista leírásokban bővelkedő részletes riportban számolnak be egy tömegmészárlásról valamelyik kambodzsjai faluban.

Vannak ezen a téren a komoly lapokban is komoly dolgok, amelyek meglehetősen meggyőzően tanúskodnak bizonyos rétegek tudatáról és kedélyállapotáról, annál is inkább, mert ezek a lapok olyan országban jelennek meg, ahol hivatalosan a szociáldemokrata párt van uralmon.

Ezek között a jelentések között talán a legszembetűnőbb a „kommuniz-

mus” és a „baloldaliság” fogalmak módszeres szapulása és lejáratása ugyanolyan szótárral, mint Konrad Adenauer idejében.

Alig van nap, hogy ne lenne valami hátrányos hír vagy riport a másik német államról, miközben nem felejtik el hangsúlyozni, hogy ott kommunisták vannak uralmon.

A szocialista országok vezetősegeiről szólva az egyébként használatos „kormány”, „kormánykörök”, „vezető körök” stb. kifejezések helyett nagyon gyakran a „Machthaber” szót használják, amely első értelmében hatalmon levőt, második értelmében pedig zsarnokot jelent.

Sorolhatnám az ilyen példákat tovább, de jellemzésre talán ennyi is elegendő. Tisztában vagyok persze azzal is, hogy mindez apróság — sok jóakarattal talán periferikusnak is lehetne minősíteni —, de ugyanakkor, a huszadik század második felében és állandó hangos demokratikus mellveregetés közepette, enyhén szólva korszerűtlen ez az ügyeskedés és csökönyös igyekezet, hogy lehetőleg a fennálló demokratikus törvények megsértése nélkül, a polgárnak a mindennapi kávéja mellé egy adag antikommunista epét is felszolgáljanak. És ebben olykor még a világhírű *Spiegel* sem kivétel.

Persze, egy olyan országban, ahol az uralmon levő szociáldemokraták egyik nagy eredményüknek tartják, hogy sikerült elviselhetőbb viszonyt teremteniük a másik német állammal és hogy a németeket sikerült beilleszteniük a világ többi „ártalmatlan” nemzete közé, ez meglehetősen fárasztó tojástánc. A recept azonban ennek ellenére meglehetősen egyszerű.

A vörösöket két táborra osztják — jókra és rosszakra, miközben teljes egészében érvényesülnek az amerikai jó néger — rossz néger felosztás kritériumai.

Ezután a „jókat” és érdemeiket lehetőleg agyonhallgatják, a „rosszkat” pedig szidják mindennap.

Az eredmény hasonló, mint a vendégmunkásokról szóló riport esetében.

A német burzsoázia, amelynek politikai öntudata soha nem érett meg teljesen, még egy polgári forradalom erejéig sem, úgy látszik, még mindig változatlan pubertásos érzékenységgel reagál a „vörös veszélyre”, és ennek a szellemiségnek nincs megfelelő demokratikus ellensúlya a tömegek szellemiségében. Nem is nagyon lehet, mert ezek a tömegek, éppen ennek az éretlen burzsoáziának a hibájából, a polgári demokratikus tapasztalataikat ebben az évszázadban kétszer is, a teljes katonai vereség után, kényszerbehozatal útján kapták.

Hogy a sajtótudósításokban előszeretettel használják a „baloldali” gyűjtőnevet, amelybe a haladó szellemű egyetemi tanártól az anarchista terroristáig minden belefér, hogy a „kommunista” gyűjtőnév alatt Cunhaltól Berlinguerig mindenkit egyformán kezelnek (csak Tito érdemelte ki a „Jugoszlávia nagy aggastyánja” címet), ez már csak részletkérdése ennek a taktikának, és szintén jól bevált régi recept.

Elvégre, minek az olvasót „árnyalatokkal” fárasztani? Akit érdekelnek,

megtalálhatja őket a folyóiratokban és könyvekben, de ne várja, hogy az újság disztingváljon helyette.

És ennek is külön értelme van.

Mert a könyvesboltok tele vannak társadalomtudományi művekkel. A jugoszláv öngazgatásról is láttam könyvet, a németországi ismerősök pedig felvilágosítottak, hogy sok könyv jelent meg az öngazgatásról és vannak közöttük jók is.

De ugyanabban a könyvkereskedésben megkaphatja a kíváncsi, potom húsz márkáért, a piros fedelű háromkötetes *Marxista-leninista filozófiai szótárt* is, amelyben a munkásöngazgatásról egy árva szó sincs, amely a szocialista demokrácia címszó alatt egy árva szót sem veszteget a munka felszabadítására, ellenben részletesen megmagyarázza, hogy sokkal kevesebb vérbe kerül, ha a többség nyomja el a kisebbséget, mint fordítva.

És mindez — hogy ismét egy német író t idézzek — „...miközben a hosszú hajúak nemzetsége véget nem érő sétára indult az áruházakon át.”

A demokrácia nyakatekert bizonygatásának egy szinte operettszámba menő példáját láttam a televízióban. Riportot közöltek a MAD-ról, a nyugatnémet katonai kémelhárító szolgálatról.

Már a bevezető hangsúlyozott volt: egy egészen átlagos, középkorú, civil ruhás urat láttunk, amint reggel, aktatáskával a kezében elindul egy tömbházból, és a rá várakozó szolgálati kocsival a hivatalába hajtat.

Később ugyanez az úr, most már díszes egyenruhában, elmagyarázza a nézőknek, hogy milyen párton felüli elfogulatlan intézmény a kémelhárító.

Azután következett a bizonyítás: láttunk egy táblázatot, amelyből kiderül, hogy a nyugatnémet véderő elleni hírszerző tevékenység négyötöde a másik német állam felől jön. Más kelet-európai államok is szerepeltek néhány százalékkal a táblázaton és ugyanilyen mennyiségben a meg nem határozott „többiek”.

Hogy a nyugati kémszolgálatok miért maradtak ki ebből a táblázatból, azért-e, mert féltő gonddal vigyáznak, hogy meg ne sértsék a nyugatnémet demokráciát és függetlenséget, az nem derül ki a riportból.

Láttuk azután, hogy hogyan dolgozik a technika minden vívmányával felszerelt kémelhárító. Készülékeket mutattak, amelyek felfedezik a virágcserepbe rejtett titkos lehallgató készüléket, láttunk kartotékokat és egy üvegfalat, amelynek csak az egyik oldala átlátszó. A delikvens ül az egyik szobában, és izzad a nyomozó előtt, a másik szobában pedig, számára láthatatlanul, frognak a magnetofonok tárcsái, és a szakemberek egész hadserege figyelni a kihallgatott minden szavát, mozdulatát és arcándulását...

— Hát odaát voltam a nagynénémnél látogatóban, behívtak a rendőrségre, és akkor jött egy úr, és elkezdett velem beszélgetni, és mindenfélét kérdezett...

— No látja, így már jobb. De miért nem mondta el ezt nekünk mindjárt? — hallatszik a nyomozó atyaián dorgáló hangja. — Magának is könnyebb lett volna, meg nekünk is . . .

Az üvegfal innenső oldalán kikapcsolják a magnetofonokat, és felállnak az emberek.

A következő jelenet: parthoz áll a nyugatnémet haditengerészet egyik őrnaszádja. A parancsnok, fiatal, jóképű tengerésztiszt, szintén „odaát” járt rokon látogatáson. De ő — magyarázza a tévériporter — nem volt olyan meggondolatlan és önféjű, mint az előbbi úr, és hazajövele után nyomban jelentette a dolgot a feletteseinek.

Ezután bemutatják, hogyan vonul fel a kémelhárító különleges egysége kémeket fogni. Megjelenik egy bútorszállító autónak álcázott mozgó laboratórium, benne teljesen felszerelt tévéstúdió és még egy fél tucat egyéb technikai csoda, azután, mint valami háború előtti tucatfilmben, megjelenik a kém — természetesen DDR kém —, hóna alatt az ismertetőjellel, az összehajtott újsággal, idegesen sétál fel alá, azután megjelenik a munkaadó — és mindezt látjuk a bútorszállító kocsi rejtett képernyőn —, néhány szót váltanak, valamit kicserélnek, és mindegyik megy a maga dolga után.

A jelenetnek vége. A bemondó közli a nézőkkel, hogy a „letartóztatásokat később eszközölték”.

És ez így folytatódott még néhány jeleneten át. DDR és ismét DDR.

Nem vagyok naiv. Tudom, hogy ebben a mai tömbökre szakított világban a szemben álló felek, ha valamit meg akarnak tudni, vagy el akarnak érni, akkor nem nagyon válogatnak az eszközökben. Azt sem nehéz felfogni, hogy a két Németország a tömbök határán elsőrendű teret a hírszerző csatározásoknak. Tehát nem vonom kétségbe — az adatmontázs terén szerzett korábbi tapasztalataim ellenére sem —, hogy a közölt tények megfelelnek a valóságnak. Ennek ellenére az egésznek volt valami rossz mellékíze.

Nem azért, mert a riport az állította, hogy a nyugatnémet állam hadseregének épségét mindenekfelett a másik német állam hírszerző szolgálata veszélyezteti, hanem inkább azért, mert ezt úgy mondta, mintha ez lenne a legtermészetesebb dolog a világon.

És hogy a furcsaság teljes legyen, mindezt akkor mondja a televízió, amikor a választási propaganda-hadjáratban az uralmon levő szociáldemokrata párt — ismétlem — egyik nagy sikereként könyveli el azt a tényt, hogy sikerült úgy-ahogy normalizálnia a viszonyokat a másik német állammal.

Hogy ez a mellékíz nem volt pusztán az én „tömbön kívüli szubjektivitásom” eredménye, arról meggyőződtem a riport második része, amely a belső ellenséggel, az úgynevezett felforgató elemekkel foglalkozott.

Láttunk maaista és anarchista és a jó ég tudja még milyen irányzatú, de csupa „baloldali”, kézzel sokszorosított katonaujságot vagy inkább kato-

náknak szóló újságot és ezeknek az újságoknak a terjesztőit. F fiatal emberek, akik szemmel láthatóan nem ijednek meg a kamerától, és elmondják, hogy véleményük szerint semmi alkotmányelleneset nem tesznek, csak „felvilágosítják” a katonákat.

Ekkor a tévé riportere megkérdezte a kémelhárító szóvivőjét, hogy hol vannak a jobboldali „felforgató elemek”, a nacionalisták, a fasiszták.

Azoknak a száma egészen elenyésző, és nem képviselnek komolyabb veszélyt — válaszolta angyali nyugalommal a szóvivő.

Ennyi volt a „vörös veszélyről”. Érdekesekek voltak azonban azok a részek is a riportban, amelyek a kémelhárító törvénytiszteletét és demokratikus voltát akarták bemutatni.

Láttuk a mérges képű fiatal „felforgatót”, amint magnetofonba mondja a tévé riportérének, hogy: „Rám ragasztottak két pacákokat, és azok le nem szálltak rólam... még haza is eljöttek, és molesztálták a beteg édesapámat...”

Ismét forog a magnószalag, a kémelhárító embere hallgatja az iménti nyilatkozatot, azután nyugodtan válaszol: „Bizonyos személyeket természetesen megfigyelünk, de azt tisztes távoból tesszük. Abban sincs semmi, ha egy polgártól valamit megkérdezzük...”

És végül, következett a zárójelenet. Ismét a főnök szobájában vagyunk. A riportter kenetteljes hangon megkérdezi az előtte ülő generálist, hogy a demokratikus állam hogyan ellenőrzi ezt a szolgálatot, mi biztosítja, hogy a szolgálat nem lesz egy réteg vagy egy csoport eszköze.

A generális egy kicsit gondolkodik. Az arcán látszik, hogy halálosan unja ezt az udvariaskodó, rezgő inú újságírókat és ezt az egész együgyű komédiát, amelyben propagandacélokba neki is fell kell lépni, azután felülkerekedik benne a katona és a lelkiismeretes hivatalnok, kihúzza magát, és elmagyarázza, hogy először is a feletteseinek tartozik felelősséggel, másodsor... végül pedig a számvevőség is szigorúan ellenőrzi a szolgálat pénzügeit.

Május elseje előtt kitört a nyomdászsztrájk.

— Á — mondta egy német ismerősünk —, ez nem komoly dolog. Két-három nap az egész. Kicsit huzakodnak, alkudoznak, azután megegyeznek, és kész. Nem megy, kérem, az ilyesmi nálunk...

Vártam, hogy azt mondja majd, hogy „nem vagyunk mi Olaszország”, de nem mondta. Csak legyintett.

Elmúlt a két-három nap, és az újságok még mindig nem jelennek meg. A munkaadók nemcsak hogy nem engednek, de a sztrájkra a munkások kizárásával válaszolnak. A helyzet, úgy látszik, mérgesedik. Pedig most már a százalék tizedrészeire megy a játék. Legalább annyit akarunk elérni, mondja a szakszervezet elnöke, hogy ne ötös, hanem hatos legyen a vessző előtt.

De a helyzet nemcsak a nyomdászok és a laptulajdonosok között mér-

gesedik. Az újságkioszkok üresen tátonganak, csak képes újságokat árulnak, és az emberek kezdenek idegesek lenni. Az az érzésem, hogy nem is annyira az újságok miatt, inkább azért, mert nem szokták meg, hogy valami — nincs.

És a helyzet feszüléséről közvetlenül, de közvetve is, tájékoztat a minden ellenkező hiedelmekkel ellentétben nagyon politizált német televízió.

Már a sztrájk első estéjén kerekasztal-beszélgetést rendeznek a különböző pártok kiemelkedő politikusaival. A téma természetesen a sztrájk.

Az urak roppant illedelmesen és magas szinten kezdik a beszélgetést. Azt fejtegetik, hogy mit jelent a nyugatnémet gazdaság és külön a nyomdaipar szempontjából ez a sztrájk. Azután lassan élesedni kezdett a vita. Előbb a munkaadók kizárási fenyegetése körül különböztek össze. Egyikük nem restellte azt állítani, hogy a kizárás jogos, mert a demokrácia megköveteli, hogy minden vitázó félnek egyforma lehetőségei legyenek. A beszélgetést vezető újságíró arca erre különös kifejezést ölt. Nem tudni, hogy a szegény védtelen munkaadókat sajnálja-e, vagy pedig azon töpreng, hogy a tévékamera mennyit képes pirulás nélkül elviselni.

Ezután már a vita kiszélesedik, a sztrájkról az alkotmányos szabadságjogokra is áttér, és az ellenzéki politikus kihasználja az alkalmat, hogy bedobja az ellenzék választási jelszavát: „Szabadság vagy szocializmus!” A jelenlevő szociáldemokrata politikus természetesen élesen kikel a két fogalom ilyen szembeállításá ellen, és az urak ott a kamerák előtt összevesznek...

Május elseje Nyugat-Németországban is ünnep. Meg is ünnepelték, kifogástalan fegyelemben és csendben. Úgy, mint a többi ünnepet. De az is lehet, hogy csak én láttam így, mert idegen vagyok, és az idegeneket, a hotelekben lakó átutazókat nem hívja meg és nem tartja számon senki. Ünneppon bezárul előttük a világ.

Illetve meghívott bennünket Iván barátja, egy Németországban dolgozó honfitársunk, autókirándulásra.

Közgazdász, szakember, rengeteget dolgozik, és hiába az ünnep, szemmel láthatóan most sem tud lazítani.

Miközben óránként százharminccal rohanunk az autóúton, belemelegszik a hazai gazdaság problémáiba, összehasonlításokat tesz, amelyeknek többé-kevésbé egy a mottója: túlságosan kényelmesen élünk, nincs munkafegyelem, és keveset dolgozunk. Bizony, más a helyzet itt Németországban. Ha munkáról van szó, akkor nincs pardon.

Egészen nekidühödött. Időnként levette a kezét a kormányról, hadonászott, és beszélt, az autó valósággal repült, alig érintette a földet, és nekem égnék állt a hajam.

Iván szemmel láthatólag nem nyugtalankodott, csendesen mosolygott, és az első megállónál, amikor egyedül maradtunk, elmagyarázta, hogy a barátja egészen kivételes gépkocsivezető, oktató is volt...

Megadtam magam, és azután már csak a beszédét figyeltem.

Ekkor eszembe jutott egy néhány év előtti este München mellett egy kis faluban. Gilchingennek hívták a falut, takaros volt és elneveztük Peyton városkának. Münchenből utasítottak bennünket ide, mert a városban nem lehetett szállodai szobát kapni, és örültünk a falunak, a kissé régies, de tiszta fogadónak.

Azután este lementünk a fogadó ivójába, és ott hazai szó ütötte meg a fülünket.

Fiatal, pelyhes állú gyerekek ülték egy sörös üvegekkel megrakott asztalnál, és mondták, mondták, akadozó nyelvvel, de fáradhatatlanul, hogy ha ők alkalom adtán abba a helyzetbe kerülnének, hogyan csinálnának rendet odahaza, hogy tanítanak meg azt a henye népet...

Nekik úgy tűnt, hogy nem tartoznak ahhoz a „henye” néphez, és nekem is: mintha nem is ők, hanem potrohos gilchingeni tehenesgazdák ülték volna az asztalnál.

És ez az ember most, óránként százharminc kilométeres sebességgel, intellektuális szinten, de tulajdonképpen ugyanazt beszél. És ugyanolyan szenvedéllyel.

Úgy látszik, hogy a protestáns puritanizmus korlátolt brutalitásának valóban hipnotikus ereje van.

Akkor, Gilchingen után sokat gondolkoztam ezen, és valahogy elhittettem magammal, hogy csak erről van szó, meg a pénzéhsegről, a fogyasztói mentalitásról. Csak az zavart, hogy ugyanezt a szöveget sokféle embertől hallottam, keleten és nyugaton egyaránt, hogy kommunisták is voltak köztük, és azok is így beszéltek.

Most megértettem, a rohanó autóban, ezt a gesztikuláló embert nézve, hogy egészen másról van szó, sokkal nagyobb, sorsdöntő dologról: „rendcsinálás” és a megegyezés közötti minőségi különbségről, amit az idegen nem ért, de nem képes többé felfogni a mi emberünk sem, ha kiszakad ebből a hazai világból.

És ettől egyszerűben kimondhatatlanul siralmas színben tűnt fel az a szószátyár apolós is a demokráciáról ott a Rajna mentén.

Este ismét Koblenz utcáin voltunk. Kihalt minden. A vasútállomás előtt három értelmes arcú fiatal, két fiú meg egy lány a vallás tudatnyomorító hatásáról beszélget, és közben valami újságot árul.

Megveszem.

A maoista szövetség lapja. Keresek benne valamit a nap vagy legalább az elmúlt napok eseményeiből. Sehol semmi, csak általános politikai elmélkedések, becsomagolt, helyenként szinte érthetetlen megfogalmazások. A nyomdászsztrájkjéről csak néhány sor, valahol a hatodik oldal alján. Hogy a lap Németországban készült, arról csak az impresszum és a nyomda védjegye tanúskodik.

— Hogy lehet fiatalokat így elszakítani az élettől, a valóságtól, amelyben élnek? — kérdezem Ivántól vagy inkább önmagamtól.

Iván vállat von:

— Majd kinövik. De talán még ez is jobb, mint ha a fasiszták hatása alá kerültek volna...

Ballagunk hazafelé.

A Moselon túl, egy mellékutcában söröző cégéréen akad meg a szemem. „Jedem das seine” — Mindenkinek a magáét...

A német szólások szemmel láthatólag sokféleképpen értelmezhetőek. Utoljára egy haláltábor kapuján láttam ezt a feliratot.

A szállodánk ivójában még élénk az élet.

— Gyere, igyunk meg valamit lefekvés előtt — mondja Iván —, sok volt ma az élmény.

Hely csak egy asztalnál van, és egy kerek arcú, hatvan körüli öregúr ül ott. Helyet kínál. Jókedvű, és jócskán spicces. Beszélgetni akar. Mindenekelőtt megkérdezi, hogy jó-e a sörre a kávé.

— Jó — mondom, és az öreg boldog, hogy megtalálta a mámor ellenzerét. Mert, azt mondja, odahaza már várják...

Ivánnal megegyezünk, hogy csak én tudok németül. Nincs kedve feleselni.

A spicces megkérdezi, hogy mióta vagyunk itt és miért vagyunk itt.

— Dolgunk van — mondom.

— Ja, ja, így van ez — bólogat megértően. — Otthon nincs munka...

Meg akarom neki magyarázni, hogy nem vagyunk vendégmunkások, de Iván leint. Minek?

— Rossz emberek a németek — kezdi megint a spicces.

— Miért? — kérdezem.

Megérezhette a hangomban a felhorkanást, s ha nem is tudhatja, miért nem tűröm az ilyen általánosításokat, különösen németül nem, ő is hevesebben folytatja, magyarázkodni kezd.

— Én, kérem, voltam a háborúban. Érti? Katona voltam. Wermacht! Disznóság! Piszkos disznóság! Mindenkit hagyni kell élni. Jöjjenek ide, és keressenek.

Bólintok. Persze, mindenkinek élni kell.

A spicces újra kezdi.

— Honnan jöttek?

— Jugoszláviából.

— Ja, ja, Jugoszlávia. Hallottam. Szép ország. Ott is volt háború?

Iván csúnyát káromkodik.

— Mit mond? — kérdezi a spicces, és Ivánra néz.

Mondom neki, hogy épp most szedtünk össze vagy kétezer méter filmet a Wermacht jugoszláviai dicső tetteiről.

— Ja, ja — bólogat, azután hirtelen felélénkül. — Mondja, és csakugyan segít a kávé a sör ellen? . . .

Elmegyünk aludni.

Napok múltán végre megjelennek az újságok. Némelyiken fehér foltok. A vezércikkek helye, amelyeket a nyomdászok nem akartak kiszedni, mert sértőnek találták a sztrájkra és ömagukra.

És ismét kezdődik a végeláthatalan vita a demokráciáról és a demokratikus jogokról.

A jobboldali lapok alkotmányellenesnek minősítik a sztrájkot és a szedők határozatát, hogy nem szedik ki a sztrájkot sértő cikkeket. Mert senki sem foszthatja meg a német polgárt a tájékoztatásra való jogától.

Egyébként a vezércikkekből méz csorog. Elmondják, hogy milyen boldogok, mert íme ismét teljesíthetik életük leghőbb vágyát, és tárgyilagos tudósításokkal láthatják el a kedves olvasót.

Ismét szó esik a reggeli kávéról, amit a nyomdászsztrájk kapcsán már napok óta szüntelenül emlegetnek, és amely mellé végre, egy elképzelt reverenciával, ismét letehetik a polgárnak az ő megszokott reggeli lapját.

Ezen a napon még a vörösökről is megfeledkeztek.

Olvasom, és hallgatom ezt a vásári lármát, az otromba maradiságot, a hiszterikus tiltakozást minden ellen, ami újat és reformot jelent, és közben-közben a józanok, az okosok alig hallható figyelmeztető gúnyos célzásait olyan formában, hogy: „Lám, ismét lettünk valakik. Egy nemzet ugyanis, amelytől a szomszédos népeknek borsózdik a háta . . .”

Célzásokat, amelyekre kevesen figyelnek fel, és amelyeket kevesen értenek.

Nézem a plakátokat, a csendőrcsizmaszagú hirdetményeket és feliratokat, és kezdem érteni, hogy mire jó ez a pökhendi, mindenkit kioktató demokrata mellveregetés.

És szorongás fog el.

Mert úgy érzem, mintha lassan változna ismét valami ott a Rajna mentén, miközben a hosszú hajúak jóléttől kába nemzetsége mit sem sejtve folytatja véget nem érő sétáját az áruházakon át.

Koblenz, 1976. április—május